

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2022, c. 8, s. 1: 91-105

Kur'an'da Hz. Peygamber'e Hitap Formu: el-Ahzâb 33/1 Âyeti Örneği Addressing the Prophet in the Qur'an: The Example of al-Ahzâb 33/1

Sabuhi SHAHAVATOV

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Tefsir
PhD, Independent Researcher, Tafsir
İstanbul / Turkey
sabuhi1985@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9739-7096

DOI: 10.47424/tasavvur.1073927

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Nisan / April 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Shahavatov, Sabuhi. "Kur'an'da Hz. Peygamber'e Hitap Formu: el-Ahzâb 33/1 Âyeti Örneği ". Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 8 / 1 (Haziran 2022): 91-105. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1073927>

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Literal olarak Hz. Peygamber'e yönelik kınayıcı ya da eleştirel dil kullanılan Kur'an âyetlerinin yorumu klasik tefsirlerin yanı sıra çağdaş çalışmalarda da farklı açılardan ilgi konusu olmuştur. Hz. Peygamber ve diğer bazı peygamberler hakkındaki bu tür hitap formlarının yorumu hem *ismetü'l-enbiyâ* düşüncesi çerçevesinde hem de âyetlerin indiriliş koşullarındaki işlevsel gönderimleri açısından incelenebilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'i muhatap alan bu âyetlerin bir tür kınama ihtiva edip etmediği, ihtiva ediyorsa bu hususun *ismet* anlayışıyla karşıtlık teşkil edip etmeyeceği tefsir ve kelam disiplinlerini ilgilendiren ortak araştırma alanı sayılır. Söz konusu âyetlerde yer alan ifadelerin filolojik açıdan muhtemel anlamlarının ortaya konulması ve konuya dair rivayetlerin derlenmesi gibi faaliyetler üzerinden anlam tespiti yapmak tefsir disiplinini, konunun *ismet* sıfatına taalluk eden yönü ise kelam ilmini ilgilendirmektedir. Bu bağlamda bu yazıda el-Ahzâb 33/1. âyetinin çevirisi özelinde, bu ve benzeri âyetlerin anlamları aktarılmaya çalışılırken mezkûr âyetlerle ilgili sahabe ve tâbiundan nakledilen rivayetlerin, âyetlerin nüzûl koşullarının ve kelam disiplinine taalluk eden *ismet* konusuna dair tartışmaların dikkate alınmaması halinde ortaya çıkabilecek bazı problemlere işaret edilecektir. Böylece klasik dönem müfessirlerinin değerlendirmeleri ışığında âyetten anlaşılan mananın literal olarak anlaşılan mana ile mukayesesi yapılacaktır, farklı disiplinlerde yer alan konu/tartışmalar ve bu tartışmalardan elde edilen neticelerin bir başka disiplindeki problemleri çözme konusunda sağlayacağı katkılara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yorum, Hitap, İsmet, Bağlam.

Abstract

The interpretation of the verses of the Qur'ân, which contains condemnation or criticism at the literal level towards the Prophet, has been the subject of interest in contemporary studies as well as in classical tafser. The interpretation of such forms of addressing to the Prophet Muhammad (and some other prophets) can be analyzed within the framework of the idea of "Infallibility of Prophet" (*ismet al-anbiyâ*) as well as in terms of the functional/performative references of the verses in the conditions of their revelation. Therefore, Hz. Whether these verses that address the Prophet contain

some kind of condemnation, if they contain it, whether this issue will be a contrast to the understanding of *ismat* is considered a common field of research related to the disciplines of tafsir [Quranic Exegesis]; and kalam [Islamic Theology]. Determining the meaning through activities such as revealing the philologically probable meanings of the expressions contained in the verses in question and compiling narrations about the subject is related to the discipline of tafsir and the aspect of the subject that corresponds to the adjective *ismat* is related to the science of kalam. In this context, this article will focus on some problems that may result from ignoring the occasions of revelations, narrations of companions and successors and, some problems that may arise if the discussions on the subject of *ismet* which is related to the discipline of kalam, on Qur'ân translations based on the translation analysis of verse al-Ahzâb 33/1. Thus, in the light of the evaluations of the commentators of the classical period, the meaning understood from the verse will be compared with the literal meaning, the subject/discussions in different disciplines and the contributions of the results obtained from these discussions in solving the problems in another discipline will be mentioned.

Keywords: Qur'ânic Exegesis, Interpretation, Commentary, Context, Infallibility.

Giriş

Kur'an'da Hz. Peygamber'e hitap formundaki bazı ifadelerin bir tür kınama/eleştiri içerip içermediği, içeriyorsa bu durumun *ismet* sıfatı ile tezat teşkil edip etmeyeceği tefsir ve kalam disiplinlerinin ortak inceleme alanları arasında yer alır. Bir taraftan mezkûr âyetlerin dilbilimsel olarak muhtemel anlamlarının taranması ve ilk nesil tarafından nasıl anlaşıldığına dair rivayetlerin derlenmesi, ardından da bu iki faaliyet neticesinde anlam tespiti tefsiri ilgilendirirken diğer taraftan konunun *ismet* sıfatına taalluk eden yönü kelamu ilgilendirmektedir. Bu itibarla söz konusu ifadeler hem tefsirlerde hem de Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *İsmetü'l-Enbiyâ* eseri örneğinde olduğu gibi kalam kitaplarında incelenmiştir. Bizim çalışmamızda konuyla ilgili ifadelerin tefsir disiplini açısından ele alınış biçimi üzerinde durulacak ve konu Ahzâb Sûresinin başında yer alan ve genellikle "Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme!" şeklinde anlaşılan ve bu minvalde

tercüme edilen ayet özelinde incelenecektir. Tefsir literatüründeki rivayet, yorum ve açıklamalardan hareketle el-Ahzâb 33/1 âyetinin değerlendirilmesi yapılacak; yapılacak olan analizden yola çıkılıp benzer ifadelerin tamamını kapsayan ihtiyatlı bir genellemeye varılacaktır. Benzer ayetlerin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için metin içi bağlamın yanı sıra nüzûl ortamının ve diğer disiplinlerde yer alan tartışmaların da dikkate alınması gerektiği yönünde değerlendirmelere varılacaktır.

1. İhtilafın Konu ve Kapsamı

Kur'an, peygamberlerin tebliğ ettikleri konularda yalan söylemekten ya da tebliğ etmekle yükümlü oldukları ilahi vahyi gizlemekten korunduklarını vurgular (el-Hâkka 69/44-47). Söz konusu vurgu İslam düşüncesinde, tebliğ vazifeleri söz konusu olduğunda peygamberlerin, kendilerine duyulan güveni ihlal edebilecek günahlardan korunmuş olduklarını ifade eden *ismetü'l-enbiyâ* kavramının oluşup yerleşmesinin ardındaki en temel saik olarak değerlendirilebilir. Tabiatıyla *ismet* kavramının ana çerçevesine eklenen nitelikler, kelimeler arasında ihtilaf konusu olabilmektedir. Eş'arî, Mâtürîdî ve Mu'tezile mezhebine göre ismet sadece peygamberlere ait bir sıfat iken Şîa'ya göre bu sıfatın kapsamına imamlar¹ da dahildir. Diğer taraftan ismetin keyfiyeti, yani Allah'ın peygamberleri tebliğ ettikleri konularda nasıl koruduğu hususunda da mezhepler arasında görüş farklılıkları söz konusudur. Mâtürîdîler'e göre ismet, peygamberin iradesini devre dışı bırakmadan onu kötü fiillerden caydırıcı bir sıfattır.² Mu'tezile ve Şîa'nın ismet telakkisi de bu istikamettedir.³ Buna karşılık Eş'arîler'e göre ismet "Allah'ın peygamberde taati yaratıp mâsiyeti yaratmaması"⁴ şeklinde tanımlanır. Eş'arîlerin düşüncesinde ise ismet, peygamberi bir bakıma melek statüsüne çıkarıp onun günah işleme iradesini ortadan kaldırmak olarak yorumlanmıştır. Her halükârda

¹ Mehmet Bulut, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 23/134-136

² Nuraddîn es-Sabûnî, *Kitâbu'l-bidâye mine'l-kifâye fi'l-hidaye fi usûli'd-dîn*, thk. Fethullah Huleyf, (Kâhire: Dâru'l-Maarif, 1969), 95-96.

³ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, çev. İlyas Çelebi, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2013), 2/436-438.

⁴ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Erba'în fi usûli'd-dîn*, thk. Ahmed Hicâzî, (Kâhire: Mektebetü'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye), 1986), 2/117; Bulut, "İsmet", 23/134-136

peygamberlerin günahlardan korunmuş olduğu düşüncesinin İslam bilginleri arasında önemli bir ihtilafa konu olmadığını söylemek mümkündür. Bu durumda Kur'an'da geçen ve peygamberlerden bazıları hakkında eleştiri iması içeren ifadelerin nasıl yorumlanacağı, önemli bir ihtilaf alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Tartışmaya konu olan ayetler içerisinde el-Ahzâb 33/1 âyetinin özel bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü el-Ahzâb 33/1 âyeti doğrudan Hz. Peygamber ile ilgili olup bir taraftan ona bir tür ta'zim iması ihtiva eden *nebî* sıfatı ile seslenirken diğer taraftan kendisine *Allah'tan kork!* talimatı vermektedir. Âyetin anlamını ortaya koymak için buradaki *nebî* sıfatının, *takva* ve *itaat* kelimelerinin yakından incelenmesi yerinde olacaktır.

1. 2. Âyetin Dilbilimsel Analizi

İslam âlimleri *en-nebî* kelimesinin kökeni hususunda iki farklı ihtimal zikreder. İlkine göre kelime *haber vermek* anlamına gelen *nebe'e* lafzından müştak olup *haber veren* anlamında iken,⁵ ikinci görüşe göre *zeminden yüksekçe yer* anlamına gelen *nebve* kökünden türemiştir.⁶ İkinci görüşe göre *nebî* kelimesinin anlamı *insanlardan daha üstün olan kişi* veya "Allah katında yüksek derece sahibi olan kimse"⁷ şeklindedir. Zemahşerî (ö. 538/1143) ayette Hz. Peygamber'in isminin zikredilmeyip de ona *en-nebiyyu* ifadesi ile hitap edilmesini, onun "yüksek şeref sahibi olduğuna ve faziletinin yüceliğine"⁸ yapılan vurgu olarak yorumlar. Nesefî (ö. 710/1310) ise ayette yer alan *en-nebî* lafzının "ey bizden haber veren, sırlarımız hususunda güvenilen, hitabımızı tebliğ eden"⁹ anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Nesefî'nin *en-nebî* lafzına atfettiği

⁵ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, "N-b-e", *Tehzîbu'l-luğa*, thk. İbrahim el-Ebyarî, (Kâhire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 1384/1967) 15/485-486; Muhammed Ali Tehânevî, "en-Nebî", *Keşşâfu ıstılahatî'l-funûn ve'l-ulûm*, nşr. Ali Dahrûc- Abdullah Hâlidî, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/1681; el-Ezherî, "N-b-e", 15/485-486.

⁶ Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir Râzî, *Muhtaru's-sıhah*, thk. Yusuf Muhammed (Beyrut: Mektebetü'l-'asriyye, 1999), 303.

⁷ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ, "Nbe", *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Beyrut, ts.), 5/384-385.

⁸ Cârullâh Mahmûd b. 'Umar Zemahşerî, *el-Keşşâf ân hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*, thk. Adil Abdülmevcûd, Ali Muhammed, (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1995), 5/41-42.

⁹ Ebu'l-Berekât Hafizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi, (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2008), 3/14-15.

anlam kelimesinin *haber* manasını ifade eden ilk görüşe uygundur. Her iki durumda *nebî* kelimesinin *Ey peygamber* şeklinde tercüme edilmesi veya bu minvalde anlaşılması, yanlış anlamaya zemin oluşturacaktır. Râzî'ye (ö. 606/1210) göre ayette yer alan *Yâ Eyyuhâ* ifadesi ya gaflette olan birisini uyarmak için, ya da hitabın önemine dikkat çekmek için kullanılmaktadır. Söz konusu ifadenin Hz. Peygamber'in gaflet içinde oluşu anlamında değerlendirilmesi caiz değildir. Zaten ifadenin devamında yer alan *nebî* kelimesi *haber veren* anlamında olduğu için gaflette olma durumuna ters düşmektedir; buradaki nida ifadesi *hitabın önemli oluşu'na* delalet etmektedir.¹⁰ Böyle bir ifade biçimini kullanmanın amacı Hz. Peygamber'in şeref ve faziletini vurgulamak olduğu hususunda da müfessirlerin görüş birliği içinde oldukları söylenebilir.

Âyetteki *takva* kelimesi (*itteki* emir fiili); *sakinmak, korkmak, korunmak, saygılı olmak, bir şeyi zarar veren bir şeyden korumak, itaat etmek* anlamına gelir ve genel olarak "haramlardan kaçınıp vecibeleri uygulamak"¹¹ şeklinde açıklanır. Kur'an'da türevleri ile birlikte 285 defa yer alan kelimenin *ittikâ* emir hali 82 kez geçmektedir. Rağib el-İsfahanî (ö. 5/9. yüzyıl?) söz konusu ifadeyi, "nefsi günahlardan korumak"¹², Cürcânî (ö. 816/1413) ise "Allah'a itaat etmekle onun azabından sakınmak"¹³ şeklinde tanımlar. Aşağıda değinileceği üzere ayette yer alan *ittekillâh* emir fiilini sözlük kullanımlarından yola çıkarak *korkmak, saygılı olmak* gibi anlamlara hamletmek bazı problemleri hususlara yol açmaktadır.

Âyetteki itaat kelimesi *tav'* kökünden türemiş olup, "baş eğmek, uymak, tabi olmak, emredilene uygulamak, söz dinlemek, peşinden gitmek"¹⁴ anlamlarından birini ifade eder. Terim olarak itaat "emredilene yapmak yasaklandan kaçınmak"¹⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Ne var ki *itaat etme* fiilinin salt sözlük anlamından yola çıkarak âyetteki ifadeye, *kafir ve münafıklara boyun*

¹⁰ Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), 25/190-191.

¹¹ İbn Faris, "Vky", 6: 422; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Rağib el-İsfahanî, "Vky", *Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil, (Beirut, 1426/2005), 545.

¹² Rağib el-İsfahanî, "Vky", 545.

¹³ Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, (Beirut, 1985), 68.

¹⁴ İbn Faris, "Tv'a", 3: 429; Rağib el-İsfahanî, "Tv'a", 311-312.

¹⁵ Tehânevî, "et-Tâ'at", 2/1123.

eğme/fitaat etme şeklinde anlam vermek hem tefsir disiplini hem de kelim ilmi açısından da problem içermektedir.

1. 3. Âyetin Muhatabı

el-Ahzâb 33/1 âyetinde hitabın kime yönelik olduğu hususunda müfessirler tarafından farklı yorumlar yapılmıştır; Muhammed b. Cerîr et-Taberî'ye (ö. 310/922) göre bu âyet Hz. Peygamber'e hitap etmekte iken¹⁶ Mâtûrîdî (ö. 333/944)¹⁷ ve Mâverdî (ö. 450/1058)¹⁸ âyette birinci muhatap Hz. Peygamber olsa da hitabın onun ümmetine yönelik bir uyarı olduğu düşüncesini savunmuşlar. İkinci görüş açısından bakıldığında, ayetteki *ittakillâh* ifadesine sözlük anlamından yola çıkarak *Allah'tan kork* anlamını vermek ismetü'l-enbiya açısından herhangi bir müşkil oluşturmaz. Gerçi Mâtûrîdî âyette yer alan hitabın özel olarak Hz. Peygamber'e olma ihtimalini de göz ardı etmemiştir. Fakat bu ifadelerle Hz. Peygamber'e hitap edilmesi, müfessir açısından ismet hususundaki görüşü etkilememektedir. Zira Mâtûrîdî'ye göre ismet sıfatı, emir ve nehye muhatap olmayı engellemez.¹⁹ Buna karşılık âyetin doğrudan ve sadece Hz. Peygamber'e hitap ettiğini düşünen müfessirler, *ittakillâh* ifadesini farklı şekillerde yorumlamışlar. Zemahşerî *ittakillâh* ifadesinin *takva haline devam ettirmek/takva konusunda sebat etmek* şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler. Ona göre takva sınırları ve sonu olmayan bir yoldur.²⁰ İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1200) de *ittakillâh* ifadesiyle, takva halinin devam ettirilmesine vurgu yapıldığını söylemekte ve "Hz. Peygamber muttakilerin seyyididir."²¹ demektedir. İbn Atıyye (ö. 541/1147) de *ittakî* kelimesini *takva haline devam et* şeklinde tefsir etmiştir; ayrıca takva sahibi bir insana böyle bir emirle hitap etmenin anlamını, *gelecekte de geçmişte olduğu hal üzere devam etmesi gerektiğini em-*

¹⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kâhire, 2001), 19/5.

¹⁷ Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud el-Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l- Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu-Bekir Topaloğlu ve diğ. (İstanbul, 2005-2011), 11/295

¹⁸ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-'Uyûn*, thk. Abdulmaksud b. Abdurrahîm, (Beyrût: Daru'l-kutubi'l-'ilmiyye, ts.), 4/369.

¹⁹ Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l- Kur'ân*, 11/296.

²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/42-43.

²¹ Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Züheyr eş-Şâviş, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1984), 6/348.

retmek olarak açıklamıştır.²² Fahreddin Râzî ise Hz. Peygamber'in ardışık iki an içerisinde aynı takva düzeyinde olmadığını, "İki günü eşit olan aldanmıştır."²³ hadisinde de ifade edildiği üzere her an yeni bir takva ve ilim mertebesine yükseldiğini söylemekte ve bu açıdan bakıldığında âyetteki *ittakillâh* ifadesinin *Takva sahibi olmaya devam et* şeklinde değil, *bir önceki halinde sahip olduğun takva makamından çıkıp şimdiki halinin iktiza ettiği daha üst takva makamına ulaş* anlamına gelebileceğini kaydeder.²⁴ Anlaşılacağı üzere bu hitap Hz. Peygamber'e, yapmış olduğu bir yanlış düzeltmesini emretmekten ziyade sebat ve sabrı tavsiye etmektedir.

1. 4. Rivayetler

Müfessirlerin çoğunluğuna göre Ahzâb Sûresi Medine'de Hendek savaşının yapıldığı yılda vahyedilmiştir. Ayrıca sûre, Kurayzoğulları Yahudileriyle yapılan savaş, Hz. Peygamber'in aile hayatı ile ilgili hususlar, Yahudi, münafık ve müşriklere yönelik sert eleştiriler gibi temaları da içermektedir. Klasik tefsirlerde de âyetin inzalinde müşrikler, münafıklar ve Yahudiler gibi farklı gruplarla ilişkilendiren rivayetler yer almaktadır. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayette, aralarında Velid b. Muğîre ve Şeybe b. Rebîa'nın da bulunduğu bir grup müşrikin, Hz. Peygamber'e *bu davadan vazgeçersen mallarımızın yarısını sana veririz ve seni istediğin kadınlarla evlendiririz*, önerisinde buldukları ifade edilir.²⁵ Ayrıca Medine'de Yahudi ve münafıkların Hz. Peygamber'i öldürmekle tehdit ettikleri ve âyetin söz konusu tehdidin akabinde inzâl edildiği de rivayet edilir.²⁶ Alûsî'nin (ö 1270/1853) yer verdiği bir rivayete göre Sakif kabilesinden bir grup Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Muhammed, bir sene Lât ve Uzzâ'ya tapınmamıza müsaade et ki Kureyşliler senin bize ne kadar değer verdiğini anlasınlar." demiş ve mesele üzerine el-Ahzâb 33/1 âyeti

²² Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselam Abduşâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1422/2001), 4/367.

²³ Hadisin sıhhati tartışmalıdır. Tahrici için bk. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî (ö. 1162/1749), *Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs an maştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, nşr. Ahmed el-Kallâş, (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1983), 2/305

²⁴ Râzî, *Mefâtilhu'l-ğayb*, 25/191.

²⁵ Mâturidî, *Te'vilât*, 11/295.

²⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1427/2006), 6/50-51.

nazil olmuştur.²⁷ Aralarında Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) da bulunduğu pek çok müfessirin naklettiği bir diğer rivayete göre ise Ebû Süfyan, İkrime b. Ebû Cehl ve Ebû'l-A'ver gibi şahıslar Uhud Savaşından sonra Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'le görüşme talebinde bulunmuşlar ve misafir oldukları münafıkların başı Abdullah b. Übeyy'den "Hz. Peygamber'i kendilerine eman vermesi konusunda ikna etmesini" istemişlerdir. Medine'ye girmeleri için kendilerine eman verilince Hz. Peygamber'e gelerek "İlahlarımıza (Lât, Uzza ve Menât) sayıp-sövmeyi bırak, onların kendilerine ibadet edenlere şefaathlerinin olacağını söyle, biz de karşılığında seni kendi haline bırakalım." demişlerdir. Onlar tarafından yapılan talep üzerine mecliste bulunan Hz. Ömer onları öldürmek için izin istemiş, ancak Hz. Peygamber "Ben onlara eman verdim." diyerek onu engellemiş ve bir an önce Medine'den çıkarılmalarını emretmiştir. Mukâtil'e göre âyet bu olay üzerine inzâl edilmiştir.²⁸

Âyetin Yahudiler ve münafıklar hakkında inzâl edildiğine dair rivayet İbn Abbas'tan nakledilmektedir. Mezkûr rivâyet âyetteki *itaat etme!* ifadesinin, *korun, önlem al* şeklinde anlaşılabileceğini ima etmektedir ki yazının ilerleyen kısımlarında bu hususu destekleyecek başka karinelerin de müfessirler tarafından zikredildiği görülecektir. Ayrıca bu noktada literal anlam ile müfessirlerin ortaya koyduğu anlam arasında çıkacak muhtemel zıtlıkların değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

1. 5. Bağlam

el-Ahzâb 33/1. âyette, Müslümanlarla diğer din mensupları arasında ortaya çıkan anlaşmalar ve tartışmalar karşısında, Hz. Peygamber'in şahsında onun ümmetinin uygulaması gereken muamele biçimi ifade edilmiştir. Müfessirler âyette yer alan *Allah'tan korkmak ve kâfirlere ve münafıklara itaat etmek* gibi sert ifadelerin yorumu konusunda farklı görüşler zikretmişlerdir. Bir grup müfessire göre günah derecesinde olmasa bile olayla ilgili kusuru sebebiyle Hz. Peygamber bu hitapla uyarılmıştır. Başka bir gruba göre ise bu hi-

²⁷ Ebu's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd el-Alûsî, *Ruhü'l-meanî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-seb'i'l-mesâni*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1997), 12/217-218; Ebû Ali Emînüddîn Fazl b. Hasen b. Fazl et-Tabersî, *Mecme'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Hâşim Resulî Muhallatî (Beirut: Muessesetu'l-tarihi'l-arabî, 1429/2008), 8/64-65.

²⁸ Mukâtil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhate, (Kahire, 1970), 3: 468-469; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/50-51.

taplar Hz. Peygamber'in şahsında onun ümmetine²⁹ yöneliktir. Buna göre ayet, hadiseye bizzat şahit olan müminler vasıtasıyla daha sonra gelecek olan ümmet fertlerini uyarmaktadır.

Yukarıda zikredilen ilk rivayette göre Hz. Peygamber'i bazı konularda uyarıcı bir grup Mekke müşriklerinden bahsedilmekte ve söz konusu âyetlerin bu olay üzerine inzâl edildiği aktarılmaktadır. Mezkûr rivayet çerçevesinde müşkil olan husus, Hz. Peygamber'in müşriklere itaat etmemesine ve onların Medine'den çıkarılmalarını emretmesine rağmen neden bu şekilde uyarıldığının izahının zor olmasıdır. Ferrâ (ö. 207/822) ayetin ilk ifadesinin ahitlere riayet etme konusunda Hz. Peygamber'i uyardığı görüşündedir. Ancak aynı rivayette Abdullah b. Übeyy'in Hz. Peygamber'i ahde vefa konusunda kendisinden daha üstün gördüğü kaydedilmektedir ki, Ferrâ söz konusu ifadeler hususunda açıklama yapmamaktadır. Ayrıca tehditkâr müşrikleri öldürmek için izin isteyen Hz. Ömer'in Hz. Peygamber tarafından engellenmesi Ferrâ'nın yorumunu daha da zayıflatmaktadır.³⁰

Âyetin devamında yer alan *kâfirlere ve münaфіklara itaat etme!* ifadesi Zemahşerî tarafından Hz. Peygamber'in kendisini onlardan koruması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.³¹ Aynı ifadelerin ayetin inzâl edildiği günün şartlarında farklı şekilde anlaşıldığı Nesefî tarafından da ifade edilmiştir; müfessir söz konusu ifadenin *onlara hiçbir hususta yardım etme ve onlardan korun* anlamına geldiğini vurgulamıştır.³² Bu gibi hususlar, hem Kur'an'ın bütünlüğünden hem de sûrelerin iç bağlamından hareketle farklı ayetlerde vurgulanmış, mezkur ayetler kelam disiplini içinde ortaya konulan Hz. Peygamber'in ismet sıfatına uygun tartışmalar bağlamında tefsir edilmiştir.

Müfessirler tarafından zikredilen hususların kapsamlı bir şekilde deruhte edilmesi, âyetin Hz. Peygamber'e yönelik bir eleştiri/kınama ihtiva ettiği yanlışlığını önleyebilir. Nitekim âyet literal olarak okunduğunda, Hz. Peygamber'in kâfirlere ve münaфіklara itaat etmemesinin salık verilmesi de sanki bu-

²⁹ Mâturîdî, *Te'vîlât*, 11/295; Mâverîdî, *en-Nuket*, 4/369.

³⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemî Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, (Beirut: Âlemü'l-kutub, 1983), 2/334.

³¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/43.

³² Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/14-15.

nu teyit eder görünmektedir. Müfessirlerin tefsirlerinde zikrettiği ve bazen satır aralarında yer alan ipuçları ve ilgili âyetin iç ve dış bağlamı içerisinde değerlendirilmesi bu noktada önemli bir *anlam farklılığına* sebep olmaktadır. Çünkü bir insana *Allah'tan kork(ması)* söylendiğinde onun haddini aşan bir davranışta bulunduğu, sanki Allah'tan korkmadığı ima edilmiş olur. Yani *Ey Peygamber Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme* emri sanki Hz. Peygamber'in Allah'tan korkmadığını ve kâfir ve münafıklara itaat ettiğini ima etmiş olacaktır. Oysa kelimelerin disiplininde yer alan ve temel tartışmalardan biri olan *ismetü'l-enbiyâ* düşüncesi bağlamında âyete böyle bir anlam vermek makul görünmemektedir.

Ümmetlerine örnek teşkil edecek kişiler olması sebebiyle Allâh peygamberleri günah işlemekten korumuştur. İslâm inancının temel ilkelerinden olan nübüvvet bahsinde ele alınan ismet sıfatı/peygamberlerin mâsumiyeti, Hz. Peygamber'in günahattan korunduğu meselesini de ihtiva etmektedir. İsmet'i, peygamberin iradesini dışarıda bırakmadan onu kötü fiillerden koruyan, iyi fiillere teşvik eden bir sıfat³³ olarak tanımlayan Mâturîdîler söz konusu sıfatı, Allah'ın bir lütfu olarak görmektedirler. Mu'tezile mezhebi de Allah'ın lütfu olarak gördükleri ismet sıfatını, şahsın günahlardan korunması olarak tanımlamakta ve sadece peygamberlere has bir özellik olarak³⁴ açıklamaktadırlar. Eş'ârî mezhebine mensup alimler ise masumiyeti, Allah'ın peygamberde taati yaratması ve masiyeti yaratmaması olarak tanımlamışlardır. Ayrıca Râzî peygamberlerin risalet görevlerini ifa ettikleri sürece (nübüvvetleri döneminde) büyük küçük her türlü günahattan korunmalarının vacip olduğunu da ifade eder.³⁵ Nihayetinde kelimelerin mezhepleri ortaya koydukları bu düşünceden hareket etmekte ve Kur'ân yorum geleneğini bu anlayış üzerinden sürdürmektedirler. Örneğin Mâturîdî, el-Ahzâb 33/ 57âyetinden hareketle -Allah ve Peygamber'ine eziyet edenlerin dünya ve ahirette Allah'ın lanetine uğrayacakları- Peygamber'in ismet sıfatını temellendirmiştir; nitekim masum olmayan birine eziyet edilmesinin laneti gerektirmediği düşüncesinden hareket eden Mâturîdî, ayette Hz. Peygamber'in masumiyetine delalet olduğunu³⁶

³³ Sabûnî, *Kitâbu'l-bidâye*, 95-96.

³⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Şerh*, 2/436-438.

³⁵ Râzî, *Erba'în*, 2/117.

³⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 11/383-384.

söylemiştir. Başka bir örnek ise, en-Nisâ 4/106 ayetinde yer alan *taraf olma!*, *savunma!*, *Allah'tan mağfiret dile!* gibi ifadelerin yorumunda dikkat çekmektedir. Bazı müfessirlere göre hitaplar Hz. Peygamber'in şahsında ümmete yönelik bir uyarıdır. Taberî ise Hz. Peygamber'in günah derecesinde olmasa bile konuyla ilgili kusurundan dolayı uyarıldığını³⁷ ifade etmektedir. İbn Atiyye bu yoruma karşı çıkararak mağfiretin hainlerle ilgili olduğunu söylemektedir.³⁸ Râzî peygamberlerin günah işlemelerinin câiz olmadığı görüşünden hareketle Hz. Peygamber'e yönelik *mağfiret dile!* ifadesini suçlular adına mağfiret dilemek olarak yorumlamıştır.³⁹ Makalede ele alınan el-Ahzâb 33/1 ayetinden anlaşıldığı üzere tefsir literatüründe hem nüzul dünyası hem de iç bağlam gereği farklı şekilde yorum ve açıklamalar müfessirler tarafından zikredilmiştir. Hz. Peygamber'in Allah'a itaatsizlikten sakınması Allah Teâlâ'nın peygamberlerinde yarattığı özelliklerden biridir ve ismet sıfatının gereği olarak yorum geleneğini de etkilemiştir. Ahzâb Sûresi'nin bu içerikte (itaat etmek) bir ifadeyle başlaması, Hz. Peygamber'den, o zamana kadar yapmadıklarını yapmasını emretmeye yönelik bir emir değildir. Sûrenin inzal edildiği dönem ve iç bağlamından da anlaşılacağı üzere ayetteki hitabın amacı, Ahzâb Savaşı, münafıkların kurduğu tuzaklar, münafıkların Mekkeli müşriklerle ortak hareket etmeleri ve her fırsatta Hz. Peygamber'e çektirdikleri sıkıntılar karşısında, Hz. Peygamber'e manevî destek olmaktır.

Sonuç

Kur'an nassları muhataba yöneltilmiş mesajlar niteliğindedir ve söz konusu nassların enstrümanlarının belirlenmesinde muhatabın tabiatı etkili olduğu gibi ihtiva ettiği mesajın anlaşılmasında yorumcunun yoğun ve özel çabası gerekmektedir. İslam düşünce geleneğinden tevarüs edilen birikim ve derinlik, Kur'an mesajlarının anlaşılması hususunda zengin imkanlar sunmaktadır. Nitekim gelenekte yer alan zengin imkanlar içerisinde bir metni anlamak için tarihsel olarak modern düşünceden farklı bir ufuk mevcuttur. Modern dünya insanı şekillendirirken kendi meselelerini öncelik olarak öne çıkarır ve bu bağlamda yapılacak her inceleme/araştırma modern düşüncenin

³⁷ Taberî, *Câmiul-beyân*, 5/265.

³⁸ İbn Atiyye, *Muharrar*, 2/110.

³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/34

gözlükleri ile yapılmış olmaktadır. İslam düşüncesinin Kur'ân/Sünnet gibi asli kaynaklarının birer metin olarak incelenmesi onların gelenek içerisinde anlaşılmasına yönelik çabaları daha da önemli kılmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'da yer alan bir âyetin veya pasajın anlaşılmasında önemli olan meselelerden biri, mütekellimin metin aracılığıyla dile getirdiği ve ağırlıklı olarak farklı İslam kaynaklarında alan noktaların öncelikli tespitidir. el-Ahzâb 33/1 âyetinde yer alan *Yâ eyyuhe'n-nebiyyu't-takillâha* ifadesinin genellikle *Allah'tan kork* ve benzeri anlamlara hamledildiğini, nüzul sebebi olarak zikredilen rivayetlerin ve kelimelerin ortaya çıkan *ismetü'l-enbiyâ* bağlamında peygamberlerin masumiyetine yönelik tartışmaların gözden kaçırıldığı söylenebilir. Söz konusu âyetin, metin içindeki yeri (siyâkı) ve nüzûl rivayetleri farklı bir mütekellim-hitap ilişkisine işaret etmektedir. Kanaatimizce, âyetin bağlamının, Kur'ân hitabındaki inceliğin ve kelimelerin ve tefsir gibi çeşitli kaynaklarda yer alan bilgi ve birikimin deruhte edilmemesi, âyetin Hz. Peygamber'e yönelik uyarı hatta eleştiri olduğu yönünde, genel bir algı oluşturmaktadır. Fakat böyle bir algı, hem Kur'ân'ın farklı yerlerinde ifade edilen genel peygamber portresine/tasavvuruna hem de kelimelerin tartışılan ve peygamberlerin ismet sıfatını savunan görüşlere ters düşmektedir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs an maştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*. Nşr. Ahmed el-Kallâş. 2 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1983.
- Alûsî, Ebu's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd. *Ruhu'l-me'âni fî tefsiri'l-Kur'âni'l-'azim ve's-seb'i'l-mesâni*, 30 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Bulut, Mehmet. "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23: 134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Cürcânî, Alî b. Muhammed eş-Şerîf. *Kitâbu't-ta'rifât*. Beyrut, 1985.
- Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmud Şehhate. 5 cilt. Kahire, 1970.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed. "N-b-e". *Tehzîbu'l-luğa*. Thk. İbrahim el-Ebyarî. 15 cilt. Kâhire: ed-Daru'l-Mısriyye, 1384/1967.

- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemî. *Meani'l-Kur'ân*. 3 cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîr'l-kitâbi'l-azîz*. Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, 6 cilt. Beyrût: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1422/2001.
- İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ. "Nbe". *Mu'cemu Mekâyisü'l-luğa*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 6 cilt. Beyrût, ts.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Thk. Züheyr eş-Şâviş. 9 cilt. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1984.
- Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usuli'l-hamse*. Trc. İlyas Çelebi. 2 cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1427/2006.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. Ahmet Vanlıoğlu-Bekir Topaloğlu ve diğ. 18 cilt. İstanbul, 2005-2011.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî. *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Thk. Abdülmaksud b. Abdurrahîm. 6 cilt. Beyrût: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi, 3 cilt. Beyrut: Daru İbn Kesir, 2008.
- Rağîb el-İsfahanî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. "Vky". *Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Halil. Beyrût, 1426/2005.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 cilt. Beyrut, 1981.
- Erba'in fi usûli'd-dîn*, Thk. Ahmed Hicâzî. 2 cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1986.

- Râzî, Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir, *Muhtaru's-sihah*, Thk. Yusuf Muhammed, Beyrût: Mektebetü'l-'asriyye, 1999.
- Sâbûnî, Nuraddîn. *Kitabu'l-bidâye mine'l-kifâye fi'l-hidâye fi usuli'd-din*. Thk. Fet-hullâh Huleyf. Kahire: Darü'l-Maarif, 1969.
- Taberî, Muhammed İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 25 cilt. Kâhire, 2001.
- Tabersî, Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasen b. Fazl. *Mecme'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. Thk. Hâşim Resuli Muhallatî. 10 cilt. Beyrût, 2008.
- Tehânevî, Muhammed Ali. "en-Nebî". *Keşşâfu ıstılahati'l-funûn ve'l-'ulûm*. Nşr. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî. 2 cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. 'Umar. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğa-vâmudî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. Thk. Adil Ahmed Abdül-mevcûd, Ali Muhammed, 6 cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1995.